

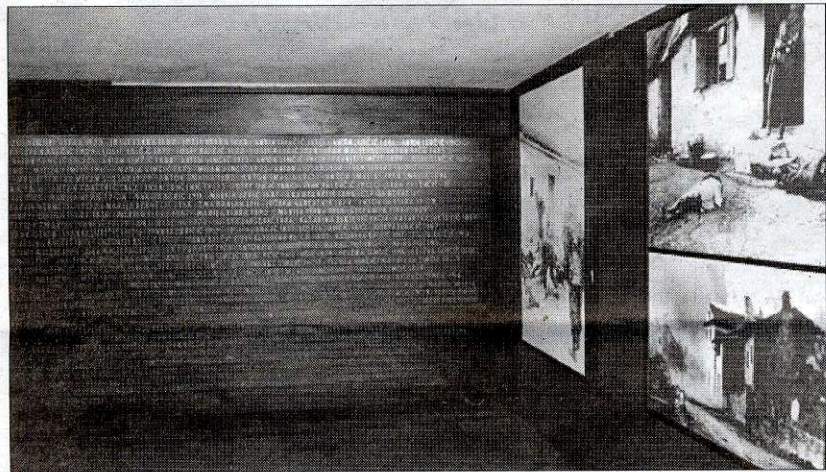
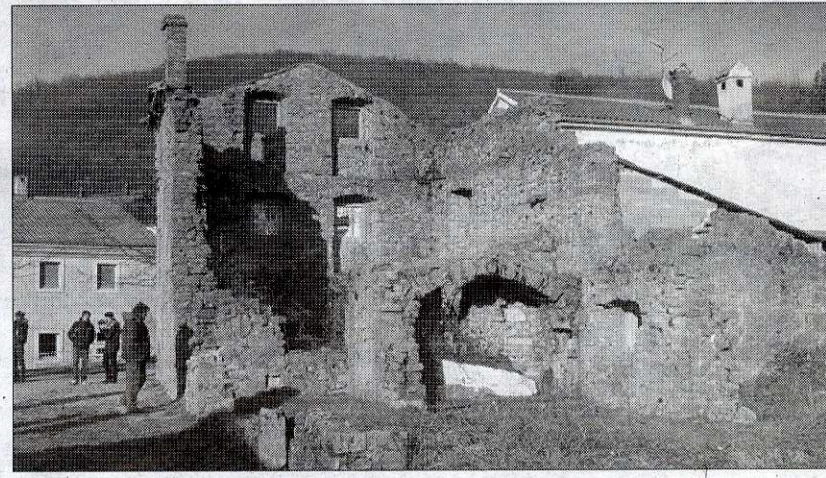
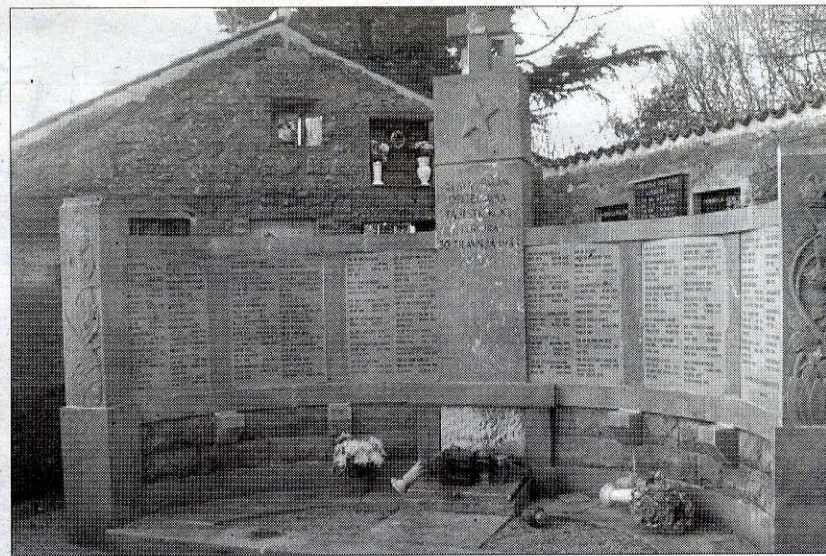


LIPA - 30. APRILA 1944, OD 15. DO 18. URE:

Vas in njeni ljudje so končali v plamenih



Fotografije iz spominskega muzeja v Lipi in tekst članka nam je posredoval Zoran Sosič



Vas Lipa v občini Matulji na Hrvaškem leži ob pomembni prometnici, ki je tisočletje povezovala Tržaški in Kvarnerski zaliv. Skozi zgodovino so se večkrat zamenjali gospodarji. Od 7. stoletja dalje je dokazano naseljena s slovanskim življem. Tudi v najstarejših dokumentih je ohranjeno njeno slovansko ime Lipa. Do 1918. leta je bila del habsburške monarhije. Večkrat je bil vasi pomemben upravni sedež. Prebivalstvo se preživljava s kmetijstvom, pomemben zaslužek je prinašalo gozdarstvo s prodajo drv na Reko, v Opatijo in Lovran. V vasi je delovalo tudi več obrtnikov, trgovine, gostilne. Od leta 1885 je imela svojo šolo s hrvaškim učnim jezikom, za katero je prispeval sredstva prvi znani izobraženec iz vasi, to je dr. Ivan Kalčić, ki je bil celo avstrijski dvorni zdravnik.

Jeseni 1918 je vas zasedla italijanska vojska in upravno je pripadla občini Jelšane. Ukinitvev hrvaške šole in nasilna upokojitev cenjenega, dolgoletnega učitelja Vinka Puharića je zelo prizadela vaščane.

Začelo se je obdobje fašizacije in poitalijančenja. Prvi Lipljani so okusili italijanske zapore. Nekateri so emigrirali v Jugoslavijo, drugi v Argentino...

Italijanske vojne za Abesinijo, Albanijo in v severni Afriki so osiromašile vas, saj je moška mladež morala služiti vojaški rok. Nekateri vaščani so bili odpeljani v internacijo. V boju za preživetje so ostale ženske, starci in otroci.

V zaledju vasi so nastajale partizanske enote, ki so napadale zlasti prometnice, prebivalstvo je na skrivaj pomagalo svoji vojski. Ko so italijanski okupatorji začeli pobirati še madoletne fantiče v posebne bataljone, so se le-ti raje, v objemu noči, pridružili NOV. Število odhodov v partizane se je povečalo zlasti po kapitulaciji Italije. Ko so čez nekaj

dni oblast nad vasio in širšo okolico prevzeli nemški okupatorji, so se jim priključili tudi nekateri italijanski fašisti, ki so ostali zvesti Mussoliniju. Ti so dobro poznali razpoloženje prebivalstva do tujih oblastnikov in so ovajali rodoljube ter v vseh operacijah aktivno sodelovali z Nemci.

Medtem so partizani izvajali akcije, ki so bile usmerjene na ceste in železniško progo Rijeka-Ljubljana oz. Trst. Da bi zaščitili življenjsko in strateško povezavo med Jadranom in Dalmacijo ter pot Jadran-Severna Italija, so združene okupatorske sile vršile številne akcije proti enotam NOV. Spomladanska ofenziva je znana pod imenom Braunschweig in imela je za cilj uničenje partizanov. Ker pa ni rodila pričakovanih sadov, je padla odločitev za korenito ustrahovanje, ropanje in tudi fizično likvidacijo civilnega prebivalstva.

Krona teh aktivnosti je bilo uničenje vasi Lipa. »Že nekaj dni poprej so v sodih dovažali bencin in nafto«, tako pripoveduje še danes živeči prebivalec Rupca.

Bila je nedelja, 30. aprila 1944. Nekaj dni pred tem so vojaške oblasti obvestile prebivalstvo, naj se zadržuje v svojih domovih in naj ne zapušta vasi, ker bo »rstrellamento« in bodo ubili vsakogar ki ga bodo našli izven vasi.

V vasi so bili tedaj starci, ženske in otroci, ki so tvorili polovico celotnega prebivalstva. Redki so bili z živino na paši v neposredni bližini vasi, saj je bila zgodnja pomlad in primanjkovalo je krme za živali.

Približno ob 15. uri so se oboroženi nacisti in fašisti pripeljali do vasi in vdrli vanjo. Ocena: 300 mož.

Takoj so začeli svoj zločinski pohod. Tekali so od hiše do hiše in izganjali prebivalce na prosto. Posamezne so pobili že pred njihovim domom. Hiše so delno izropali in zažgali. V nekatere domove vaš-

čanov so streljali kar skozi odprto okno. Ostale prebivalce so prignali do hiše št. 20, ki je zadnja proti Rupi, in jih stlačili v prostore manjše stavbe. Sledilo je streljanje skozi okence hiše. Kasneje so stavbo polili z bencinom in jo z ljudmi vred zažgali.

Pokol je trajal približno do 17. ure. V tem času so pobili 269 prebivalcev Lipa, od tega 121 otrok v starosti od 7 mesecev do 15 let! Iz vasi se je valil dim, ki je bil viden daleč do okoliških vasi. Sklepali so, da so vas požgali in se pripravljali, da bodo sprejeli sorodnike in prijatelje iz vasi. Ena izmed žensk, ki je bila na paši, je potem, ko je videla, kako se iz vasi dviga dim, hitro opozorila ostale pastirje, zlasti so bili to fantiči in nekaj starejših mož, da se z živino umaknejo proč od vasi. Zavetišče so našli v dveh kraških jamah. Srečali so še tri vaščanke, ki so se vračale s svoje kurirske poti.

Ko se je stemnilo, so se previdno približale vasi in iskale družine. Našle pa so pogorišče in 21 trupel. V prvem trenutku so mislile, da so to edine žrtve in da so ostale odpeljali v taborišča. Nakar so se vrnile k pastirčkom. Po skrivnih poteh so v naslednjih dneh prihajali v sosednje vasi, kjer so jih sprejeli sorodniki ali prijatelji in tam so izvedeli, da iz vasi niso pripeljali niti enega Lipljana, ne živino. Strašna resnica je prišla na dan!

Vas je bila proglašena za zaprto območje. Postavili so straže na vhodu in izhodu iz vasi. Nekaj dni kasneje so ujeli še tri Lipljane. Te pa so obesili na Šranjgi (danes križišče v Rupi) na električni steber št. 97, kjer so še več dni viseli v opomin vsem sosednjim vasem.

Še vsaj 10 dni so se zločinci vračali v vas, da bi končali svoje zločinsko delo:

odpeljali so vse, kar jim je prišlo pod roke, do konca so požgali hiše in gospodarska poslopja. Trupla so odnesli v že omenjeno hišo, pogorišče; verjetno še večkrat polili z bencinom. Ko so se po vojni vrnili preživeli, vojaki, interniranci, taboriščniki, so iskali kosti svojcev. Našli pa so le prgišče pepela in nekaj koščic, ki so danes shranjene v skrinjici-kostnici.

Ali je kdo, od tistih, ki so bili v času uničenja Lipa v vasi, preživel?

Preživel je starejši vaščan, ki je bil ranjen in je ležal pod mrtno soprogo; ko se je stemnilo, se je s truplom zavlekel v jamo, kjer so v naših krajih običajno hranili krompir in je imela vhod iz ene izmed sob v hiši sami.

Mati s 4 otroki, najstarejša hčerka 9 let, ki je bila skrita v kamniti kleti in je ostala tam neodkrita, ker je na stopnišču njihove hiše ležal smrtno zadeti stari oče in so vojaki verjetno pri pregledovanju mislili, da je edini iz hiše. Iz vasi naj bi žensko v zavetju noči z otroki odpeljal partizanski kurir. Družina se je naselila v Ilirski Bistrici. Materi se je pomračil um.

Svoje zločine so krvniki skrbno posneli in jih razvili pri fotografu Maražu v Ilirski Bistrici. Čeprav so tvegali svoje življenje, so fotografi en film vrgli v smeti, ga takoj po vojni razvili in fotografije razstavili ter pozivali ljudi, da povedo, kje je bil narejen ta strašni zločin. Ker je bila Ilirska Bistrica lokalni tržni center in so se ljudje iz vseh okoliških vasi poznali, so kmalu prepoznali, da so to posnetki iz mučeniške Lipa.

Posebno italijanski fašisti so se po končani akciji v sosednjih vaseh ljudem hvalili, kako so pokončali Lipo in da se ne

bo nikoli več obnovila. Tja do Pivškega so ustrahovali ljudi, češ: »Če boste pomagali partizanom, se vam bo zgodilo, kot se je zgodilo Lipi.«

Vaščanka, ki je prva opazila dim iz vasi in opozorila ostale pastirje, naj se umaknejo, se je zatekla k znancem v Rupo. Nekega dne je šel mimo nje italijanski vojak s prijateljico. Pokazal je na gospo in v italijanščini, misleč, da ga gospa ne razume, pripovedoval spremljevalki, da je ženska iz Lipa, da je imela zelo lepo 16 letno hčer, in da je iz ognja stegovala roke in ga prosila za rešitev. Ni ji pomagal. »Potem bi pa mene!« je dodal.

V mesecu maju 1944 skoraj ni minil dan, da ne bi gorela katera od vasi v obsegu 20 km od vasi Lipa: Lisac, Muñe, Žejane, Vodice (Hrvaška), Fabci, Sušak, Pregarje, Huje, Gabrk, Podbeže, Zajelšje, Tominje, Podgraje, Kuteževo. Pobiti in živi vrženi v ogenj so zgoreli številni prebivalci navedenih vasi.

Vendar zločina iz Lipa niso ponovili.

Vprašanje »zakaj Lipa?« je odveč.

Skopo, a impresivno, dokumentacija hrani Spomen muzej Lipa. To so zlasti že omenjene fotografije in nekaj takih, ki so jih podarili sorodniki žrtev ter nekateri, katere je uporabila komisija za kaznovanje vojnih zločinov iz Pule. Med njimi je tudi fotografija italijanskega tenenteja Aurelia Piesza, ki je dokazano sodeloval pri zločinu v Lipi in bil poveljnik ene izmed treh vojašnic, ki so bile na lipaljskem teritoriju.

Po pripovedovanju gospe Danice Maljavac, kustosinje Spomen muzeja Lipa (1969-1989) zapisala Marica Gaberšnik